

Aradi Viktor: Kultúregyesületeink kultúr- munkája

z egész országrészekre kiterjedő tevékenységű, nagy kultur-
egyesületeken, az *Amkén*, *Emkén*, *Fmkén*, *Dmkén* és
Dkén kívül a kisebb, helyi jelentőségű kultúregyesületek
egész hálózata működik országszerte. Alig van megye vagy
jelentősebb körzet, amelynek ne volna legalább egy
kultúregyesülete. Rengeteg energiát és tekintélyes pénzüsszegeket
emésztenek, de az eredmény nagyon kevés. Jelentéseik, kiadványaik
egész könyvtárt töltenek meg, de a nyilvánosság elé csak nagyon
kis részük kerül, a nagyobb rész csak szűk körökben forog, elvész
nyom nélkül. Egyideig még keltettek valami kevés érdeklődést, de
ma már arra sem képesek és egyre szélesebb körökben elterjedt az
a meggyőződés, hogy kultúregyesületeink tevékenysége nincsen arány-
ban az áldozatokkal. Jórésztük csendesesen vegetál, csak a színekurák
mentik meg őket a végleges feloszlástól, másrésztük pedig csak válság-
hírekkel kapcsolatban foglalkoztatja a közvéleményt. Az Emke kebe-
lében dülő személyes harcok, a Dmke hangos botrányai, a Fmke körül
folyó háborúskodás voltak az utóbbi időknek azon eseményei, amelyek
a kultúregyesületekre terelték a közfigyelmet. Pozitív, teremtő mun-
kának nyomaival sem találkozunk ezen a téren és ami haladás mutat-
kozott, ahhoz alig van közük kultúregyesületeinknek. Működésük nem
esik össze, de sőt nem is párhuzamos a kultúrhaladás útjával és ami
közösségről egyáltalában szó lehet, az csak a közös hibákra vonat-
kozik. Kultúregyesületeink működésének képe egyszersmint kulturális
életünk bajainak, ferdeségeinek is képe és ebből a szempontból nagyon
érdekes részletekkel találkozunk tanulmányozásuk közben.

Három év óta az *Országos Közművelődési Tanács* igyekszik a
magyar kultúregyesületeket egységes akcióra, közös cél felé terelni,
de működése ezen a téren mindeddig nagyrészt sikertelen maradt.
A szabadoktatás terén* felolvasásaival szép eredményeket ért el, a
Vasárnapi Könyv kiadásával dicséretreméltó munkát végez, de ami
tulajdonképeni feladatát illeti, úgy azon a téren nemcsak hogy vezető,
irányító befolyást nem gyakorol, hanem még maga is belesik a kultúr-
egyesületek hibáiba. Rövid három évi működés után máris letért a
tisztán kulturális térről és belelegyedett a görög-katholikus és a görög-
keleti magyar püspökségek dolgába, rávetette magát a nemzetiségi

* 1911 óta működésének ezt a részét az *Országos Szabadoktatási Tanács*
vette át.

kérdésre, kultúregyesületeink kedvenc paripájára. Utolsó közgyűlésén már teljes erejével tombolt az improduktív sovinizmus és a tisztán kulturális célok, szempontok háttérbe szorultak. A napközi otthonok létesítésénél azt a célzatot emelik ki, hogy ezáltal a „nemzetiségi növendékek szabad idejüket nem a nemzetiségi nyelvű család körében töltik, hanem a magyar iskola magyar növendékei között”.^{*} Bernát István az erdélyi magyarság és a „magyar föld veszedelmé”-nek kérdését, Árkay Kálmán pedig a nemzetiségi pénzintézetek kényes kérdését vitte be a tanácsba. És így lassanként ennek a működése is mellékvágányra siklik, a szép reményekkel útra kelt intézmény is eljutott oda, ahol kultúregyesületeink működése megrekedt.

Hogyha kultúregyesületeink működésének egységes képét nézzük, úgy nagyon szomorú perspektívák tárulnak fel előttünk. Maguk a kitzűzött célok is antidiluviálisak, üres jelszavakba burkolódnak, a törekvések pedig gyorsan elhaló lendületek. Egy-egy díszgyűlés, egy-egy szépen bekötött, arcképekkel tarkított díszbeszámoló és néhány újságcikk mindaz, amivel kultúregyesületeink a nyilvánosság elé lépnek. Ez a teljes meddség, a szereplési vágy viszi azután legtöbbjüket a nemzetiségi heccек terére. Azon a téren nagyon könnyű a semmittevéseket úgy csoportosítani, hogy a lázas tevékenység látszatát keltsék és a sovén közvélemény előtt könnyű érdemeket szerezni. Lassanként ez a tér lett kultúregyesületeink legjelentősebb működési tere és hogy mily eredményeket értek el, azt a következőkben igyekszünk kimutatni. A részletes tárgyalásnál azt a sorrendet követjük, amelyet maguk a kultúregyesületek állapítottak meg, bár önkéntelenül akkor, amikor a tisztán kulturális működés helyett a magyarosítást tűzték ki első céljukul, azaz választották jelszavukul. A sort az *Alföldi Magyar Közművelődési Egyesülettel* kezdjük meg. Ez az egyetlen, amely nem nemzetiségi vidéket választott munkálkodása teréül.

I. Az Alföldi Magyar Közművelődési Egyesület

a legfiatalabb, de egyszersmint legtipikusabb kultúregyesületünk, amely a nagyközönség előtt eddig csak jól sikerült mulatságai révén lett nevezetessé. 1911 végén alakult meg** gróf Tisza István és gróf Zichy János elnöke alatt az „egységes magyar nemzeti állam talpköveinek megszilárdítására, fentartó oszlopainak megerősítésére.”*** A „felhívás” szerint az egyesület működésének súlypontját az alföldi magyarság kulturális érdekeinek felkarolása képezi, mert „a magyar nemzet világszerte ismert és általánosan elismert gavalléros nagylelkűsége nem tagadta meg magát kultúrpolitikájában sem. A magyar állam elsősorban a határszéleken lakó idegen ajkú honfitársainknak állított és tart fenn különböző fokú iskolákat. Közművelődési egyesületeink ugyancsak az erdélyi részeken és a Dunántúl, Délmagyar-

^{*} Az Országos Közművelődési Tanács 1912. évi jelentése. Szerkesztette dr. Árkay Kálmán. Budapest, 1913. (9. oldal.)

^{**} Pesti Hírlap: *A legfontosabb kultúregyesület*. 1911 június 25 és 27.

^{***} *Felhívás*.

országon és a felvidéken kerestek és találtak teret kulturális tevékenységükre.”* Eközben — folytatja a felhívás — az Alföld kulturáhaladásával alig gondoltak és ezt a mulasztást akarja jóvátenni az *Amke*. Akciójába bevonja a közigazgatást, mert „Magyarországon a közigazgatás bevonása nélkül nem lehet eredményes kultúrmunkát végezni „** És ez jellemzi a legjobban az ifjú egyesületet. Főispánokon, alisoánokon, polgármestereken keresztül a szolgabírókkal, jegyzőkkel akarja az egységes és fajmagyar állam alapjait és oszlopait megerősíteni és hogyha tekintetbe vesszük, hogy a szolgabírók és a jegyzők már eddig is mennyit és hogyan működtek a magyar kulturáhaladás terén, úgy tisztába lehetünk azzal, hogy mit várhatunk az *Amke*-től A közigazgatási beosztáshoz idomította saját szervezetét is, vidéki osztályainak vezetőjévé a főispánokat nyeri meg és az osztályok székhelye a vármegyeháza. Az egyes közigazgatási járásokban fiókjai működnek és itt a főszolgabírók vezeték a kultúrtevékenységet, sőt egész községi hálózatot igyekeznek kiépíteni, természetesen a körjegyzők vagy öregbírók vezetésével. A fiókok hivatalos helyiségei a főszolgabírói hivatalok, míg a községi csoportok a községházát nevezik ki hivatalos helyiségnek. Ez a rendszer mindenesetre nagyon olcsóvá teszi a terjeszkedést, de hogy a terjeszkedés irányát hogyan befolyásolja, arról talán felesleges beszélni.

Anyagi téren az egyesület meglehetősen gyengén áll és programja szerint kíméli a társadalmat, amely helyett anyagi téren is az állam, a vármegyék és városok áldozatkészségére számít. Anyagi helyzetére nézve csak egy pozitív adat van kezeink között, az 1913. évi költségvetési előirányzat***, amely azonban magában véve is eléggé jellemző. Főbb tételei a következők:

Bevételek:	
Tagdíjakból és kamatjövedelemből	13,300 kor.
Kiadások:	
Főtitkár fizetése	5,000 „
Személyzet	3,000 „
Dologi kiadások	3,300 „
Összesen:	11,300 „

Azonban korántse gondoljuk, hogy „kulturális” célokra és mellékes kiadásokra csak 2000 korona marad. Az egyesület 16,800 koronát fordít ezekre a célokra és a 14.800 koronás hiányt államségélyekből és hatóságok adományaiból fedezik. Ezekhez a számadatokhoz felesleges megjegyzéseket fűzni, — beszélnek ezek magukért, amiről pedig hallgatnak, azt elmondja a kissé homályos szövegezésű beszámoló. Nyilvánosságra persze ez sem került, mindössze

**Felhívás.*

** Ugyanott.

***Csakis egy kézírásos példány, amelyet dr. Gönczy Elemér főtitkár úr szívességéből kaptunk meg.

egy gépírási példánya van kezeink között és ebből vesszük az adatokat. E szerint az Amke a nevelő-intézetek, nép-internátusok, napközi- és tanonc-otthonok létesítésére fekteti a fősúlyt és ezen a téren készül a legintenzívebb munkára. Mindezek természetesen jelentős pénzüsszegeket igényelnek, amivel az Amke nem rendelkezik és ezért kerülő utakon igyekszik feladatát megoldani. Itt használja fel a közigazgatási hatóságokkal való jóviszonyát és ezzel igyekszik az anyagi nehézségeket megoldani. Nagyvárad, Eger, Szolnok és Cegléd nagyértékű telkeket ajánlottak fel a pénztelen kultúregyesületnek, ezenkívül ingyen fűtést és világítást biztosítottak a létesítendő intézetek részére, sőt még néhány ezer korona évi segílyt is. Ezután már csak a jó magasra előirányozott építési költségekre hiányzik a fedezet. Ezt az Amke teremti elő. Felvétetnek az illető városokkal megfelelő amortizációs kölcsönt, amelynek törlesztését az Amke garantálja és feltételelesen az állam vállalja el. Ez annyit jelent, hogy a kormány törleszt, hogyha jónak látja, hogyha azonban bármily okból nincs kedve a törlesztéshez, úgy nem teszi meg és a teher az Amke nyakába szakad. Az Amke viszont semmiesetre sem fizethet, mert nincs pénze, tehát fizet a város. Viszont a város le akarja rázni magáról a terhet és mindent elkövet, hogy rábírija a kormányt a törlesztések átvállalására, ami viszont sok esetben a kormányra nézve jó. A jövőbeli képviselő-választásoknál bizonyára szerepet játszanak majd az Amke intézetei is. Nem csoda, hogy az ilyen kultúrmunka teréül Tiszáék a színmagyar, ellenzéki érzelmű Alföldet választották ki. Egy-egy Amke-intézet egy-egy mandátumot jelent a kormánynak, és ami a legfontosabb, — nagyon olcsó mandátumot.

Ami az Amke tulajdonképeni kultúrmunkáját illeti, úgy azzal könnyen végezhetünk. Néhány ismeretterjesztő előadás főszolgabírói védnökség alatt, bár tulajdonképen ezeknél az *Országos Szabadoktatási Tanács* a szereplő fél és az *Amke* csak közigazgatási szervezetét bocsájtja rendelkezésre és az érdemet írja saját számlájára. Csak néhány önálló előadást írhatunk magának az *Amké*-nak számlájára, de ezeknél már baj is volt. „Sajnálatos körülmény, hogy az előadások fedezet hiányában nem voltak díjazhatók. A lépések azonban megtették már a kultuszminisztériumban a díjazásokra nézve.” Még ennél a jelentéktelen ügynél is csak ezt a megoldást találta az egyesület, amely a megyei és a szakosztályokat tucatszámra alkotja. A kormánytól vár mindent és a hatóságokkal karöltve nem tesz semmit. Néhány kis könyvtárt is létesített a kormány pénzéből, önállóan csak szolnoki Beethoven-estélyét rendezte. Ezen dr. Pékár Gyula munkapárti országos képviselő tartott előadást a kultúra jelentőségéről.

Mielőtt az Amkével végezzünk, le kell hogy szegezzünk egy pikantériát. A „fajmagyar, egységes nemzeti állam” alapzatának megszilárdítására alakult egyesület bihari osztályának (székhely: vármegyeháza) tiszteletbeli elnöke *dr. Radu Demeter* nagyváradi görög-katolikus román püspök, akinek „dákoromán***” tevékenységéről oly sokat ír a *Pesti Hírlap* . . .

Így működik egy fajmagyar tendenciájú kultúregyesület az Alföldön, a magyar nép között. Ezekután lássuk a „magyar nemzet

világszerte ismert és általánosan elismert, gavalléros nagylelkűséget”, amely még a kultúrpolitika terén sem tagadja meg magát és amely saját érdekei elhanyagolásával, saját érdekei háttérbe szorításává siet „az idegenajkú honfitársak” segítségére, kultúrájuk emelésére. Tekintésük mindenekelőtt azt a kultúrmunkát, amelyet a tót nyelvű honfitársak érdekében fejtenek ki. Az 1910. évi általános képviselőválasztást megelőző paktálások idejében a tót nemzetiségi párt egy emlékiratot nyújtott be gróf Khuen-Hédervary Károly miniszterelnöknek*, amely emlékiratban részletesen felsorolják a tótság kulturális sérelmeit. A „világszerte ismert és általánosan elismert gavalléros nagylelkűségé ebben az esetben úgy nyilvánult meg, hogy Khuen megígérte a sérelmek orvoslását a választás előtt és megfeledezett ígéretéről a választási hadiárat után. Ennek a nagyon érdekes emlékiratnak még vázlatos ismertetése is messze túlhaladja e tanulmány kereteit és ezért csak a túrócszentmártoni

II. Matica Slovenská

ügyét emeljük ki belőle. A *Matica Slovenská* volt a hazai tótságnek egyetlen közművelődési egyesület és egyedül ez az egyesület végezte a tótság között azt a kultúrmunkát, amelyet sovén kormányaink elmulasztottak. Igaz ugyan, hogy a *Matica Slovenská* naivul fogta fel feladatát, de ez még nem volt elég ok a feloszlásra, mert hiszen ezen az alapon kultúregyesületeink nagyrészét fel lehetne oszlatni. Csakhogy a *Matica Slovenská* útjában állott a tót renegátok könnyű érvényesülésének és az ő kedvükért a kormány feloszlatta az egyesületet.

A *Matica Slovenská* alapszabályait 1863-ban hagyta jóvá** a helytartótanács és az egyesületet 1875-ig működött, amikor is Tisza Kálmán mint belügyminiszter feloszlatta.*** Az alapszabályok 35. §-a alapján a *Matica Slovenská* még egy utolsó közgyűlést akart tartani, hogy vagyona hova fordítására nézve intézkedjék, de ezt is megtiltották, vagyonát elkobozták és annak egy részét az erre a célra alakított *Magyarországi Tót Közművelődési Egyesület*-nek adták át, másrésze pedig eltűnt a közigazgatási hatóságok kezén.†

III. A Magyarországi Tót Közművelődési Egyesület

1885-ben alakították meg egyenesen a kormány kezdeményezésére és azzal a céllal, hogy a *Matica Slovenská* elkobzott vagyonának egy részét legális formák között el lehessen vonni eredeti rendeltetésétől. Az egyesület állítólag a tót közművelődés érdekében műkö-

* Mudron Pál túrócszentmártoni lakos és társai, mint a tót nemzetiségi part tanácskozmánya kiküldötteinek *Emlékirata* a tót nemzetiség kulturális terén szenvedett sérelmeinek kegyes orvoslása iránt.

** 1863 május 31-én 38.441. szám alatt.

*** 1875 november 12-én 4873. elnöki szám alatt kelt rendelet.

† Budapesti kir. törvényszék vádtanácsának 58.544—1910. B. számú végzése és ennek iratai.

dik, de ezt oly nagy titokban teszi, hogy avatlan szemek csak a címjegyzékben fedezik fel nevét is. Elnöke dr. Radnai Farkas besztercebányai püspök, másodelnöke a zólyomi főispán, titkára Ruffy Pál, főjegyzője egy számszéki hivatalnok, míg jegyzője a pénzügyminisztériumban szolgál. Tagjai: báró Láng Mihály, Rakovszky Iván, Angyal József, Cherven Flóris és még néhány tót úr. Utolsó tíz évi működéséről csak annyit lehet feljegyezni, hogy kiadott néhány történelmi tárgyú és „erkölcsnemesítő tartalmú” füzetet, továbbá az általános népszerűtlenségnek örvendő „*Vlah a Svet*”-et, amelynek nyomdaköltségeit a kormány fedezi, „szerkesztői” munkálatait pedig egy miniszteri számtiszt végzi el különórákban. Az egyesület belélete nem ellenőrizhető, mert még hivatalos helyisége sincs, helyesebben az egyesület hivatalos helyiségének címét titokban tartják. A címjegyzékben ugyan szerepel egy hivatalos helyiség — egy csendes budai villa címe — ahol azonban tudni sem akarnak az egyesületről. Nem akarnak róla tudni —, avagy nem is tudnak róla az Országos Közművelődési Tanácsnál sem, évi jelentése nincs, avagy hozzáférhetlen. És főképen tény az, hogy teljesen távol áll a tót kultúrától, amely főképen a *Tót Múzeum-Egyesület*, a *Zsidena* és a *Lipa* körül csoportosul. És míg a „Magyarországi Tót Közművelődési Egyesület”-et a kormány messzemenő támogatásban részesíti, addig a valódi kultúrmunkát végző egyesületek állandó üldözésnek vannak kitéve, amint azt az idejű túrócszentmártoni példák is igazolják.

És a tótság kultúrtörekvéseivel szemben állást foglal a felvidéki sovén magyar társadalom is, amelynek harci szervezete a

IV. Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület

Tipikusan harcias kultúrszervezet, amely a „nemzeti fellendülés” korszakában, — Grünwald Béla „*Felvidék*”-e és az ismeretlen szerző „Protestantizmus vagy pánszlávizmus”-ának idejében — alakult meg. A *Matica Slovenská*-nak feloszlátása után a felvidéken megindult pánszláv-ellenes hadjárat szülte a Fmkét, amely úgyszólván a harc szervezője volt.

A felvidéki tót nép helyzete sok tekintetben eltérő a többi magyarországi nemzetiségiek helyzetétől és így a tót-ellenes hadjárat maga is egészen speciális módszerekkel folyik. A tót intelligencia jórésze teljesen beolvadt a magyar dzsentriosztályba és a sovén tábor gerincét a felvidéken ezek az elemek alkotják. Viszont a tót intelligenciának az a része, amely függetlenül is megteremtette anyagi jólétét, tót maradt. A *Matica Slovenska* feloszlátása után az utóbbiak nem tudták itthon kultúrigényeiket anyanyelvükön kielégíteni és kénytelenek voltak Csehországgal keresni kulturális kapcsolatukat. A két tábor kérlelhetetlen ellenségként állott szemben és míg az elmagyarosodott, eldzsentriredett tótok a sovínisztáknál kerestek és találtak fegyvertársakat, addig maga a tót intelligencia a tót népet mozgatta meg. A testvérharcból az elmagyarosodott tót urak magyar nemzeti létkérdést csináltak és az ellentétek csakhamar képtelenül kiélesedtek. Családtagok kerültek szembe, a meghasonlás egyre mélyebbé lett és

a „nemzeti szupremácia” harca viharzott a megyeházakon a közhivatalokban, a családok kebelében. A feloszlatott *Matica Slovenska* szelleme állandóan kísértett, a tótság folyton sürgette visszaállítását és e szellem ellensúlyozására alkottak meg a sovíniszták a Fmket, amely természetesen a megyeházákban talált otthonra. Az első alapító tag az erősen elmagyarosodott intelligenciájú Nyitramegye ett es példáját csakhamar követte a többi felvidéki varmegye is. A hatalmukat, befolyásukat és tekintélyüket féltő megyei urak a kultúra fegyverét is be akarták állítani fegyvertárukba és az elmagyarosodott tótok félve a nép feltörekvő elemeinek konkurenciájától, — mindent elkövettek azok kompromittálására. Ez a magyarázata annak, hogy a Fmke első dolga a nyelvhatárokon lakó intelligencia törzskönyvelése volt. Kimerítő névsort készítettek az ezeken a vidékeken lakó „nemzeti szempontokból megbízható” elemekről, ezt a névsort a megyei urak állandóan figyelemmel kísérték és mindannyiszor felhasználták, valahányszor egy-egy húsosfazék gazdátlaná lett. De felhasználták a névsort a választások alkalmával is és ilyenkor ugyancsak jó szolgálatot tett a „megbízható elemek” törzskönyve. A második lépés a spiclirendszer kiépítése volt. Figyelemmel kísérték a „kevésbé megbízható” elemek mozgolódását és illetékes helyeken beszámoltak azok minden lépéséről. Így például felírtak a kormányhoz és elpanaszolták, hogy a tanfelügyelők közül egyik-másik nem ellenőrzi eléggé a nemzetiségi iskolákat, nem járnak el elég szigorúan azokkal szemben, akik nem hódolnak be a Fmkének. Ahol a tót nép olvasóegyletet avagy társaskört akart létesíteni, — avagy létesített, — ott rögtön megjelent a Fmke embere, kipuhatolt mindent és azután bejelentette észleleteit a Fmkének, amely felírt a kormányhoz és megakadályozta az illető alapszabályok jóváhagyását. A Fmke emberei nagyon jól tudták, hogy hatalmuknak, befolyásuknak egyetlen bázisa a tót nép alacsony kultúrája és ezért minden kulturmozgalom ellen hadjáratot indítottak. Ugyané cél elérésére és ellenfeleik kompromittálására alakították meg a nyitrai sajtóirodát is, amely rémhírekkel kürtölte tele az országot. Csodálatosan fantasztikus mesék támadtak a „hazaellenes pánszláv agitációról”, a „csehek térfoglalása”-ról, a „guruló rubelekről” és más hasonlókról. Később áttértek a direkt akcióra is. Ínséges években összegyűjtötték a legszegényebb tót parasztyermekeket, levitték őket alföldi magyar vidékekre és ottani parasztagazdáknál helyezték el. Ebből támadt az első botrány és a Fmke ezután kissé óvatosabban folytatta „kultúrmunkáját”.

Hogyha a Fmke szervezetét tekintjük, úgy kénytelenek vagyunk sajnálkozni azon, hogy a szépen kiépített egyesület oly meddő, sőt egyenesen káros munkát végez. Tagjainak létszáma meghaladja a hétezeret, évi bevétele közel százezer korona és így a Fmke képes volna komolyabb kultúrmunka végzésére is. Ma azonban nagy részben a sovíniszták jutalmazó fóruma, gáncsokat vető, apróságokkal bíbelődő egyesület. Tetemes állami támogatással óvodákat létesít és tart fenn „exponált nemzetiségi” vidékeken, ahol a kizárólag tótul beszélő lakosság körében lehetetlenség magyar nyelvű kultúrmunkát végezni. Ugyanilyen helyen létesíti a Múzeumok és Könyvtárak

Országos Tanácsa segítségével magyar könyvtárait, magyar ének- és imakönyveket ad ki és terjeszt és az akció koronája a sovén tanítók jutalmazása. Ezenkívül semmiféle jelentősége sincs, a kultúrmunka terén se nem szoroz, se nem oszt. A régi hév kissé elült, a támogatások lassanként kimaradnak és az egyesület egyre csendesebbé, lomhábbá válik. Harminc év óta több mint egymillió koronát fordított úgynevezett kulturális célokra, de az eredményeket sehol sem látni. Még a „magyarosítás” terén sem. Sőt az idei közgyűlésen Craus István főispán-elnök külön kiemelte, hogy a „nemzetiségiék faji öntudata emelkedett, sőt túltengésbe ment át”.

Íme, kultúregyesületeink rendszerének egyetlen keresztmetszete is mily jellemző fényt vet a magyarországi kulturmozgalmakra. És hogyha mindezekhez hozzászámítjuk azt is, hogy a kultúrtörekvésében agyonszorongatott tótság kénytelen a lovagias kulturbarátság elől Csehországba menekülni egy kis anyanyelvű kultúráért, — hogy a magyarországi tótság kulturális életének gyökerei Csehországból és Amerikából táplálkoznak, úgy bár vázlatos, de élethű képet kapunk a kérdésről. Az ország szívében, a nagy magyar Alföldön az *Amke* csinál szolgabíró-fajkultúrát állami díszletekkel; a felvidéken homlok-egyenest ellenkező feltételekkel szemben a *Fmke* csinálja ugyanazt és a kultúrát a nép anyanyelvén szolgáló *Matica Slovenskát* feloszlatják, vagyónát elkobozzák, hogy megteremthessék a potemkin — *Magyarországi Tót Közművelődési Egyesületet*, amely úgy szolgálja a fajmagyar tendenciákat, hogy semmit sem csinál és ezáltal bebizo” nyítja, hogy a nemzetiségiékkal szemben követett hivatalos kultúrpolitika feladata a status quo ante fenntartása, a kulturátlanság állandósítása. Ez az általános sablon országszerte, csak a tényezők erőviszonya más és eszerint módosul kissé a kép sok apró részlete, sőt hangulata is. Az erdélyi kultúregyesületek komor küzdelmétől kezdve egészen az operetthangulatig minden árnyalat képviselve van. Az operetthangulat leginkább a dunántúli kulturmozgalmak körül vibrál. Az itt működő egyesületek között a

V. Dunántúli Közművelődési Egyesület

viszi a vezetőszeret. A Dke közel negyedszázados működésének legkimagaslóbb pontjai Széll Kálmán távszónoklatai. Hogy milyen működést fejt ki az egyesület, arra nézve a legjellemezőbb az utolsó évváró és elnökválasztó közgyűlés volt. Örgrof Pallavicini Ede megunt a meddő munkát végző egyesület közgyűlésein való elnöklést és átengedte helyét Rákosi Jenőnek, aki most már Széli Kálmánnal versenyezve elnököl és szónokol. A szónoklatok mögött azonban semmi sincs, csak pangás, — amint azt a költségvetések és a zár” számadások mutatják. Az 1912. évi zárszámadás szerint az egyesület vagyona 196,555 korona, évi bevétele 45,854 korona. Ami a kiadásokat illeti, azok így oszlanak meg:

1. Egleti kiadások (igazgatás)	16,187 kor.
» rendkívüli kiadások (igazgatás)	3,393 „
Összes igazgatási költségek	19,580 kor.

2. Óvodasegélyek és tanügyi (?) kiadások*	10,338 kor.
3. Könyvtári segélyezésekre**	6,181 „
4. Magyar nyelv terjesztésére	1,650 „
5. Balatoni fürdők ismertetése (?)	400 „

Maga az évi jelentés csak a könyvtárakról emlékszik meg, a „kultúrmunka” többi részéről hallgat. Vagyis a Dke működését röviden a következőkben körvonalozhatjuk: a tagdíjakat majdnem teljesen felemésztik az igazgatási költségek, az államsegélyből néhány könyvtár felállítását közvetítik és a többi pénzt részben tőkésítik, részben pedig jutalmazásokra fordítják.

Ennek az egyesületnek a közgyűlésen kissé különösen hangzanak Széll Kálmán lelkes szavai: „Engem mindig az öröm rezgése tölt el, megdobban belé minden érzésem és lüktet a szívem, amikor az elnöki széket elfoglalom.” Igaz ugyan, hogy maga Széll Kálmán is kijelentette később, hogy az eredménnyel nincsen teljesen megelégedve, de az eredménytelenség okát abban látja, hogy az egyesületnek nem áll elég pénz rendelkezésére. Sajnos, az utolsó közgyűlés jegyzőkönyvét nem közölhetjük le egész terjedelmében és így a megfelelő napilapokra*** irányítjuk azok figyelmét, akik a Dke iránt érdeklődnek. Akiket érdekel a komikum a kultúrmunkálkodás terén, azoknak külön figyelmébe ajánljuk a Dke-t. És ami komikum a Dke-nél, az egyenesen boszontó karikatúrává válik a másik dunántúli kultúregyesületnél, amely a dunántúli szlovének magyarosítására alakult meg. Ez az egyesület a

VI. Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület

Tizenhat évvel ezelőtt alakult meg a vas megyei tanítóegyesület „Magyarosító és közművelődési szakosztály”-a gyűlésén. A határmenti szlovének-lakta vidéken addig szépen folyt a magyarosodás, csak egy dolog hátráltatta, — az iskolák hiánya. A vendvidék iskolaügyével senki sem gondolt, amíg a „vend veszedelem” nem jelentkezett, — a határmenti vendek kénytelenek voltak a szomszédos ausztriai iskolákba küldeni gyermekeiket. A derék vas megyei tanítók nem az iskolamizériák gyógyítása céljából alakították meg az egyesületet, hanem azért, hogy a nagy kultúregyesületek mintájára „magyarosítási” érdemeket szerezzenek. Gyorsítani akarták a természetes magyarosodási, beolvadási folyamatot. Elnökké egy különben derék főszolgabíró, Pósfay Pongrác lett, aki jobb célra érdemes buzgósággal fogott a „kultúrmunka”-hoz. Az eredmény nem is késett, a még alvó vendkérdés életre kapott és megkezdődtek a heccék. A stájerországi szlovének hamar észrevették, hogy a türelmetlen magyar sovínizmusnak mik a következményei és kéz alatt segítették a magyarországi vendeket. Amikor az egyesület nyomára jött a mozgalomnak, fokozottabb buzgalommal dolgoztak és végleg el mérgecsítették a vendkérdést. Viszont

* Az idei évre csak 4600 kor. van ezen a címen előirányozva.

** Ezzel szemben könyvtársegélyre maga az egyesület 6940 koronát kap a kormánytól.

*** Magyar Hírlap, 1913 május 20. *Széll Kálmán a magyar kultúráról.*

az ausztriai szlovének jól látták, hogy a magyarországi vendvidéken milyen nagy fontosságú kérdés az iskolahiány, ezért mindent elkövettek, hogy a magyarországi vend tanulókat ausztriai határmenti szlovén iskolákba édesgessék. Nemrégiben a határmenti Wernseen főgimnáziumot állítottak és ezáltal még szorosabbá tették a magyarországi vendekkel való viszonyt. A Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület pedig elérte célját, megteremtette a vendkérdést.

Tizenhat évi ilyen eredményű működés után végre a helyzet tudatára ébredtek és le is vonták a konzekvenciát. Pósfay Pongrác lemondott az elnökségről, mert belátta, hogy „az egyesületnek nincs talaja, nincs tevékenységi köre”, hogy az akció káros hatású volt. Vezetőtársai szintén lemondottak és az egyesület a közel jövőben valószínűleg feloszlik. Vagyis ebben az egy tekintetben az egyesület felette áll társainak, — őszinte és le tudja vonni a konzekvenciákat

A két dunántúli egyesületnek éppen ellentéte a Horvát-Szlavónországban működő

VII. Julián-Egyesület

Horvátországban már gróf Szapáry Gyula minisztersége alatt megindult a nyílt magyarosítás, ami oly nagy ellenhatást váltott ki, hogy a rendet csak Ramberg kormánybiztos tudta helyreállítani. Gróf Khuen Héderváry Károly húsz éves rémuralma alatt kissé szünetelt ez az irányzat, — Khuen a horvát-szerb antagonizmus kiélezésével akarta a horvátokat megtörni, de már Pejacevics Tivadar gróf és Rauch Pál báró bánsága idejében újra elkezdődött a magyarosítás. Pozitív eredményeket azonban alig értek el, legfeljebb annyit, hogy a Dráván túl gyűlöltté tettek mindent, ami magyar. A sikertelen kormányakcióknak sietett segítségére az 1904-ben alakult Julián-egyesület, amely a horvátországi magyar bevándorlók felkarolásával akarta a nehéz kérdést megoldani. Az egyesület maga titkolja ezt a célt, de működése ezt a jelleget hordja magán és fegyvertársai akaratlanul is elárulják túlbuzgalmukban. „Senki se gondolja, — írja a *Budapesti Hírlapban* dr. M. J., — hogy álomkergetés a beszivárgó magyarságban keresni új bázist a Dráván túl a *magyar politika* számára,”* abban a magyarságban, amelyet a Julián-Egyesület állít csatasorba. „A Magyarországhoz hú horvát társadalomnak . . . kezét kell nyújtania a szlavóniai magyarságnak, hogy vele együtt vállalt vállalhoz támasztva, sikeresen vehesse föl a harcot a szerb radikalizmussal szemben” — végzi a vezércikkíró, aki hat félhasábon át dicshimnuszt zengett a Julián-egyesület működésének . . .

Amint előre bocsájtottuk, a Julián-egyesület zárközött-titokban működik; évi jelentései semmitmondóak, tendenciózus statisztikai adatoktól hemzsegnek. Az „egyesület” nevet alig érdemli meg, mert tulajdonképpen a kormány egyik szerve, bár ezt nagyon ügyes fogásokkal leplezik. De még ezenkívül is különös szervezet ez a

* *A horvát válság.* Vezércikk a Budapesti Hírlap 1913. évi június 26-iki számában.

Julián-egyesület. Vezetői magyar embereken kívül a „magyarsághoz hű horvátok”, sőt ezek alkotják a többséget. Pénzforrásai titkosak, de azért elég bőségesek. Horvát-Szlavonországban vagy ahogy a jelentések előszeretettel kiemelik, a Dravan túl 43 magyar iskolát tartanak fenn, amelyekben 87 tanító* 5675 gyermeket tanít. És ezek az iskolák nem oly primitív berendezésűek, mint a magyarországiak — hiába, politikára több pénz van mint kultúrára, — hanem túlnyomólag igazán modernberendezésű iskolák. Könyvtárak, vetítőgépek és gramofonok állanak rendelkezésükre. Ezenkívül a még nem is tíz éves egyesület 11 nagy, 32 vándor- és 111 gazdasági és népkönyvtárt létesített. Ugyancsak a Julián-egyesület patronátusa alatt működnek a *Szarajevói Magyar Egyesület* és a *Mosztari Magyar Közművelődési Egyesület* is, — sőt a Julián-egyesület szoros kapcsolatot tart fenn a Romániában működő *Szent-László társasággal* is.**

Nagyon érdekesek a Julián-egyesület kiadványai. A „Szlavóniai naptár”-t 27,000, a „Boszniai naptár”-t 2,000 példányban terjesztik és ebben foglalják össze a „hasznos tudnivaló”-kat. Horvátországi kiadványaikban részletesen ösmertetik a telekkönyvi, kataszteri és illetékszabási ügyekre vonatkozó tudnivalókat, a szerződések kellékeit, „nehogy a népet csalódás érje.” Ez magában véve nagyon szép dolog és dicséretre méltó is volna, hogyha hiányoznának mögüle a politikai tendenciák. Nagyon hasznos volna az ilyen munkáknak itthon való terjesztése is, mert sajnos ezen a téren nemcsak a s horvátországi parasztságot „éri csalódás.”

Az egész különben nagyon szép és itthon sajnosan nélkülözött kulturakciót tönkreteszi a politikai háttér. Pedig a horvátországi magyar kisebbség nyelvi és kulturális gondozása valóban méltó feladat volna, melynek jogosságát maga a horvát közvélemény is elismeri. Amde a Julián-egyesület a békés defenzíva teréről a harcoss offenzíva terére lépett. Minden áron a horvátokat akarta magyarosítani. Ez csak szította Horvátországban a bevándorolt magyarok elleni gyűlöletet és így a Julián-egyesület működése is oly eredményekre vezet, mint a legtöbb magyar kultúregyesületé. Kiélesíti a nemzetiségi kérdést, fokozza a kölcsönös gyűlöletet. És ennek nemcsak a kultúregyesületek az okai, hanem maguk a keretek, amelyekben azok mozogni kénytelenek. Kitűnő példa erre a

VIII. Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület

A Dmke az utolsó időkig egyike volt a legkomolyabb és az Emke után legnagyobb közművelődési egyesületeknek. Vagyona meghaladja az egymillió koronát, évi bevételei kilencvenezer korona körül mozognak, agilitása tekintetében pedig alakulásától, — 1903-tól — körülbelül 1910-ig vezetett. Debreceni internátusában félszáz makói internátusában másfélszáz, szegedi internátusában pedig kétszáz tanuló

* Kétszeres fizetéssel.

**A *Szent-László társaság*, a kultuszminisztérium egyik titkos szerve ezt azonban érthető okokból tagadják.

nyer évente elhelyezést. Kultúrházai komoly kezdeményezések, kulturakcióit bár sablonosan, de kifogástalanul végezte. Tisztikarában alig van színekura, a Dmke emberei évi 15.000 korona költséggel dolgoztak és maguk hozták össze semmiből a milliós vagyont. Az utóbbi időben azonban az egyesület erősen visszafejlődött. A 35 fiók közül 20 feloszlott, a vezetőségben mindennaposak a széthúzások és ennek végre az lett a következménye, hogy az idén úgy az elnök, mint a főtitkár megváltak állásaiktól. A magyarázat nagyon kézenfekvő. Három év előtt a Dmkéből kivált egy kis csoport és megalkotta Tisza támogatásával az Amkét, amely alkalmasabb a kormánynak kedves, kormány- és közigazgatási irányítás alatt álló kultúrmunkára és azóta a Dmke kegyvesztetté lett. A kormány ráfeküdt az egyesület fiókjaira és megtörte az utat az Amke részére. A Dmke igyekezett az elveszített rokonszenvet visszaszerezni, — vegyes lakosságú választókerületekben „magyarosító” akciót indított és így igyekezett hasznos szolgálatokat tenni, de az Amke közigazgatási kulturakciójával nem vehette fel a versenyt. A Dmkéből egymásután kilépnek azok az elemek, amelyek eddig vezették a kulturakciót és helyüket munkapárti korifeusok foglalják el. A feloszlott budapesti fiókot Andreics János miniszteri tanácsos, Beöthy Pál házelnök, báró Burián István és gróf Wickenburg István alakították újra, de az ellentétek a fiók és az anyaegyesület között nem simultak el. A Dmke válsága egyre komolyabbá válik és valószínűleg addig nem ér véget, amíg az Amke el nem foglalja feladott pozícióit.

De van ezenkívül a Dmkének még egy másik, belső válsága is, amely talán még ennél is súlyosabb, mert szervi bajból ered. A Dmke vezetői tíz évi komoly munka árán szép vagyont és tiszteletreméltó kultúrintézményeket létesítettek semmiből, de ugyanakkor megteremtettek egy olyan szervezetet is, amely saját magát emészti meg. Az intézmények fentartása nagyon sok pénzbe kerül és a továbbfejlődés megakadt. Bizonyítja ezt többek között az 1914. évi költségelőirányzat, amely szerint:

I. személyi járandóságok	7400,
II. Napidíjak, stb	1300,
III. Irodai szükségletek	1800 koronát igényelnek, míg a
IV. Közművelődési kiadásokra	14.000 korona marad. A Dmke

fejlődése tehát már magában véve is megakadt. Tíz éven keresztül kimerítette az áldozatkészséget, de újabb híveket nem tudott hódítani. Ugyancsak a délvidéken működik a magyarországi szerbség egyetlen kultúregyesülete, a

IX. Matica Szrpszka,

az ország legrégebb kultúregyesülete. 1826-ban alakult meg és főképen irodalmi téren működik. A múlt század második felében jelentős szerepet játszott, de azóta erősen visszafejlődött. A Matica Szrpszka ügyvezetésére egyre nagyobb befolyást gyakoroltak, — hacsak közvetve is — a kormányhalóságok és az egyesület kulturakciója egyre többet veszített jelentőségéből. Amíg a Matica Szrpszka

szabadon fejlődhetett, úgyszólván központja volt az összes szerbség kultúrájának, de amint elvesztette önállóságát, lassanként háttérbe szorult. A vezető szerepet Belgrád vette át és ezenkívül Horvátországban, Boszniában és Dalmáciában is vetélytársakra akadt. Ma már csak kiadványai bírnak valami jelentőséggel, a tudományokat népszerűsítő *Letopisz* folyóirat és népszerű könyvei. A vagyonos Matica Szrpszka nagyon kevésbé népszerű a szerbek körében, ami arra vezethető vissza, hogy elnökeit a kiérdemült udvari tanácsosok sorából rekrutálja és működése a feltűnés kínos kerülésében merül ki. Ez az oka annak, hogy tagjainak száma egyre csökken, adminisztrációjája egyre rendetlenebbé lesz és kiadványai általános népszerűtől lenségnékvé örvendenek. Az agilisabb tagok néha megkísérlik a fel-frissítést, de a kormányhatóságilag megerősített elnökökön megtörik minden ígéreket. A Matica Szrpszkat jelentőségére nézve a Magyarországi Tót Közművelődési Egyesület mellé helyezhetjük.

Kultúregyesületeink speciális jellege az erdélyi kultúregyesületeknél domborodik ki a leginkább. A helyi jelentőségű kultúregyesületektől eltekintve Erdélyben két nagy egyesület áll szemközt, az

X. XI. Emke és az Astra

Mindkettő 1911. őszén jubilált, — az Emke fennállásának negyedszázados, az Astra pedig félszázados jubileumát ülte. A jubileumi ünnepek bizonyos tekintetben tüntető jellegűek voltak mindkét részen és ezek a külsőségek már magukban véve is fényt vetnek a két egyesületre. Az Emke törekvése oda irányult, hogy ünnepére összetoborozza az ország előkelőségeit, főurakat, magas állású köztisztviselőket és ezáltal is demonstrálja, hogy mellette van a hatalom. Az Emke közgyűlésén képviselve volt a király, a törvényhozás két háza, a kormány, az egyház, a hadsereg, az egyetemek, vármegyék és városok és a kulturális intézmények. „Nem tüntető népgyűlés, törvénytelen és szabálytalan csődület volt,” — írja az Emke főtitkára az Astra jubileumára célozva, de az Emke egyik választmányi tagja, Dósa Endre kolozsi alispán már másképp látta a dolgot. „Mert a balázsfalvi forrongó, lármásan lelkesült condrás gyülekezettel szemben szegényes volt a mi diszmagyaros urakra és főurakra korlátozott Emke-jubileumunk. Egy nagyúri tömeg, melyet inkább a külső csillogás vágya, a szereplés hiúsága, a legmagasabb vagy igen magas urakhoz való dörzsölődhetés reménye hozott össze, nem az a környezet, melyből az asszimilálás ereje kisugározhatnék.”*

Az Astra jubileumi közgyűlése tényleg ellentéte volt az Emke díszgyűlésének. Míg az Emke előkelőségével tüntetett, addig az Astra szintén tüntetésszerűen igyekezett demonstrálni, hogy tömegekkel rendelkezik. A balázsfalvi ünnep valóságos népgyűlés volt, népmulatságokkal, népszerű felolvasásokkal, hangversennyel kapcsolatban. Kiállításában bemutatta azt a román kis- és háziipart, amelyet az Astra fejlesztett naggyá. Maga a túlzottan sovén *Pesti Hírlap* is kénytelen

* Dósa Endre beszéde az Erdélyi Irodalmi Egyesület 1912. október 8-án tartott gyűlésén. *Erdélyi Lapok*, 1912. okt. 15-iki számában.

volt elismerni, hogy az Astra jelentős sikerekre mutathat rá. „Házi-
iparuk nem szubvenció, de tekintettel van a szükségletekre. Nagy
konkurrencia a magyar kisiparnak, hogy a román kisipar óriásilag
fejlett. A balázsfalvi szegény iparosok gyönyörű bútorokat, kocsikat
gazdasági cikkeket, házi szükségleti tárgyakat állítanak elő ... Bog-
nárokból, bádogosokból, kovácslegényekből iparművészeket csinált az
Astra pénze ...” És az ünnepi közgyűlés után merész ívekben került
meg a balázsfalvai rétet Vlaicu repülőgépe. Az Astra ünnepéről —
az Astra tevékenységéről lehet bárminő véleményünk is — az az egy
bizonyos, hogy az ország egész románságának kultúrája, kultúrtörék-
vése körülötte csoportosul.

A két párhuzamos ünnep már magában véve is jellemző fényt
vet a két kultúregyesületre. Az egyik, a díszmagyaros, hivatalos ünnep
a pusztuló erdélyi dzsentri ünnepe volt, amely az országos előkelő-
ségektől várt jelentőséget, fényt. Tüntető ünnep volt a balázsfalvi is,
de ez a feltörekvő nép ünnepe volt. És a jubileumi napokban fel-
állított mérleg is ezt mutatta. Kétségtelen, hogy az Astra vezetése
körül is sok a hiba — amíg Goga nem volt még titkára az Astrának
nagyon sokat és megszívlelendőt írt az Astráról —, de az az egy két-
ségtelen, hogy bár sokszor naiv eszközökkel is, az Astra mindig a
nép kultúrájának emelésére törekedett. Ezzel szemben az Emke törek-
vései mindig távol állottak a tömegektől. „Az Emke jelentéseinek
részletes átvizsgálása — írja Dósa Endre alispán, választmányi tag* —
azon meggyőződést érleli meg, hogy ezen, az erdélyi részek magyar
társadalmára nézve annyira fontos, egyesület a kitűzött céljai elérésére
sem kellő anyagi erővel nem rendelkezik, sem olyan vezéreszméi,
melyek az anyagi erő hiányát pótolni képesek lennének, egyáltalán
nincsenek. A társadalmi adakozás készsége . . . mindinkább hanyatlak.
Az eléggé nem dicsérhető konzerváló erő, mely az egyesület
fejlődésének legerősebb alapja volt, ma már az eddigi szűkös
keretek fentartásával kerékkötővé válik s minden újabb nagyobb akció
megbénítását eredményezi ...”

De lássuk közelebbről a két egyesület működését. Hogyha vagyoni
erejüket mérjük össze, úgy az Astra feltétlenül háttérbe szorul. Az
Emke 3,665.475 koronás vagyonával szemben az Astráé csak 1,154.392
korona. De ez természetes is, hiszen az Emkét támogatják a kormány,
a megyék, a városok és testületek, míg az Astra ezen a téren is
kizárólag a vagyonosnak ugyancsak nem mondható román népre van
utalva. Érdekes eredményre jutunk, hogyha a két egyesület évi pénz-
forgalmát hasonlítjuk össze. Az Emke évi pénzforgalma 261.117 koro-
nát tesz ki, az Astra 76.879 koronájával szemben. Ezek az összegek
még a vagyonok arányának sem felelnek meg és a magyarázat abban
rejlik, hogy míg az Emke vagyonának jórésze nincsen kulturális célokra
fordítva, hanem bankokban kamatozik, addig az Astra vagyonát nagy-
részen befektetések alkotják. Iskolája, kultúrháza és múzeuma nagy
összegeket kötnek le és ezek az összegek csak a kultúrának jöve-
delmeznek, de az egyesületnek nem.

* Az Emke 50 éves jubileumára.

Ami a központi vezetés költségeit illeti, úgy ebben a tekintetben még nagyobb az aránytalanság. Az Emke 9.000, 5.000, 3.400, 2.800, 2.400, 2.100, 1.600 koronákat fizet hét hivatalnokának és ezeken a fizetéseken s a hivatalnokoknak nyújtott mellékjövedelmeken kívül még 4.160 korona személyzeti kiadása van. Ezzel szemben az Astrának két titkára közül az egyik az egész adminisztráció vezetéséért 3000 koronát kap, míg a másik — az irodalmi titkár ugyan csak 3.000 koronáért szerkeszti a *Transsilvania*-t és az Astra kiadványait. Mellettük két 1.800—1.800koronás hivatalnok dolgozik és csak a szolgát fizetik jobban, mint az Emke. És ezek után lássuk, hogy mit végez az Emke 23.560 koronás és mit végez az Astra a 10.800 koronás vezetőséggel.

Az Emke akciójának legfontosabb része az algyógyi székelő földműves-iskola, amelynek alapját a gróf Kun Kocsárd által hagyományozott 2000 holdas birtok képezi. A birtokot és az iskolát nem az Emke hanem a földművelésügyi kormány kezeli. A jelentések szerint az iskola kitűnően működik, „megveti egy-egy művelt, sokszor dzsentrif család alapját”, de ugyancsak a jelentések többi részeiből már más olvasható ki. Az iskolához tartozó földbirtok, a „mintagazdaság” csak silány állattalománnyal bír és a primitív kezelés következtében holdanként csak 5 korona 44 fillért jövedelmez. Ez magában véve alig bír jelentőséggel a dúsgazdag Emkére nézve, különösen azért, mert bérbeadott földjei után már 16 koronát fizetnek a parasztbérlők.

Meglehetősen összegeket fordított az Emke a „veszélyeztetett pontokon” működő magyar papok anyagi segítésére és ezt a segélynyújtást csak az Apponyi-féle kongruarendezés óta szüntette be. Ugyancsak támogatja a nemzetiségi vidékeken létesített magyar iskolákat is a „nem magyar, pusztító, elnemzetlenítő és elidegenítő hatású” iskolákkal szemben. Hogy akciójának ez a része milyen eredményekre vezetett, azt nagyon nehéz meghatározni, mert az állami és hatósági támogatások s megállapítások szövevényéből bajos az Emke szerepét kihámozni. A népkönyvtárak alapításánál szintén elmosódnak a határok és majdnem lehetetlen megállapítani, hogy mit végzett az Emke és mit a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa. Az Emke jelentéseiben ez a működés nagy számokkal kapcsolatban szerepel, de ezek a számok nagyon relatív értékűek, majdnem lehetetlenség meghatározni, hogy mit jelent például ez a mondat: „A népkönyvtárak . . . száma ezen ország részben az Emke ajándékaival ma 154-re megy.” Különösen hogyha tekintetbe vesszük, hogy például Szabó Ferenc történelmi munkáiból 50.000 korona értékű (?) könyv került az Emke könyvtáraiba. Ezenkívül a szakminisztériumok is ellátták az Emkét könyvekkel, kiadványokkal, végre a sovén írók is elküldték a nemzetiségi kérdéssel foglalkozó munkáik megmaradt példányait az Emkének és ezek szintén a népkönyvtárakba kerültek.

Ennél a pontnál ki kell hogy térjünk az Emke kiadványaira is. Az Emke egész külön nemzetiségi zúgirodalom kifejlődését mozdította elő kiadványaival és anyagi támogatásaival. A fajnépről, a fajtársadalomról, szupremáciáról szóló egész földalatti irodalom legklasszikusabb példáit találjuk az Emke kiadványainak sorában. És hogyha ezeket

a kiadványokat csak felületesen is végignézzük, úgy arra a meggyőződésre jutunk, hogy az Emke nem is tekinti magát tisztán közművelődési egyesületnek, hanem egy románellenes társadalmi szervnek, amely kifelé ugyan románbarát jelszavakat is hangoztat — Rákosi Jenő szellemében. Az Emke kiadványaival nem a kultúra terjesztésére törekszik, hanem a nemzetiségi kérdésre veti rá magát. És hogy az Emke „kulturakcióját” mennyire csakis ez a szempont vezérli, annak más téren is lépten-nyomon bizonyítékait adja. Amikor felír a kormányhoz és kéri a nemzetiségi mozgalom megfékezését, amikor ugyan ezen indokból felír az általános választójog és a közigazgatás államosítása ellen, amikor nagykajáni birtokát nem adja bérbe az oda való földéhes lakosoknak kimondottan azért, mert azok románok. Különösen jellemző az Emke szellemére, választójogellenes feladata, melyben a magyarul írni, olvasni és számolni tudást mint erkölcsi cenzust állítja be. Ez a beállítás teljesen megfelel az erdélyi magyar és elmagyarosodott román urak gondolatvilágának. A magyar nyelv nemtudását erkölcsi megbízhatlanságnak, a románságot hazaárulásnak tekintik. E „bűn” ellen küzdenek akkor is, amikor akciót indítanak a névmagyarosítás érdekében és amikor a helyiségnevek magyarosítását sürgetik a kormánynál. Ezen utóbbi buzgalmuknak köszönhető, hogy Erdély egyes románlakta vidékein alig lehet tájékozódni a régi és új nevek tömkelegében. A helyiségnevek túlságosba vitt elkeresztelése ellen végre már a kormány is kénytelen volt* felemelni szavát, de az Emke még ma sem akarja, még ma sem bírja belátni, hogy milyen káros akciójának ez a része is.

Az Emke vezetősége különös előszeretettel állít szobrokat és síremlékeket elhunyt kiválóságainak. Hogy ez a buzgalom mily messzire elmegy, annak kitűnő példája a Miksa Zsuzsanna-síremlék esete. Miksa Zsuzsanna 12.000 koronás alapítványt tett az Emkénél és az Emke 6.000 korona költséggel állított neki síremléket. Természetes, hogy a síremlék leleplezése óriás ünnepek és távszónoklat-versenyek között történt meg. Ez ugyanis a legkényelmesebb pénzköltési mód és a legkitűnőbb szereplési alkalom, amelyet az Emke vezetősége mindig megragad. Meddő, de parádés a gazdag egyesület működése és így csak természetes, hogy előbb-utóbb kiváltja a tagok között is az elégedetlenséget. Dósa Endre alispán kelt ki legelőször a rendszer ellen, bár maga sem tudott rámutatni a baj gyökerére.

És most lássuk, hogy mit végez az anyagilag sokkal gyengébb Astra. Szebeni polgári leányiskolája és internátusa még Romániában és Bukovinában is kitűnő hírnévnek örvend. Az iskolatámogatás helyett a szabadoktatásra helyezi a fősúlyt és bár a Szabadoktatási Tanács ugyancsak nem támogatja, évente közel ezer előadást tartat. Nem ünnepélyes díszszónoklatokat, előadói elmennek a hegyek közötti falukba, a condrás nép közé és annak a nyelvén beszélnek. És nem a „magyar veszedelemről”, hanem gazdasági, ipari, kereskedelmi, egészségügyi, népszerű jogi stb. kérdésekről. A városokban már sorra kerülnek az

* Gróf Tisza István beszéde a képviselőházban. (Az 1913. évi november hó 26-án tartott ülés naplója.)

irodalmi, művészeti és tudományos kérdések is, de ott is nagy súlyt helyeznek a népszerű előadásokra. Az Astra felolvasó-estéin a hallgatóság soraiban egymás mellé kerül az úr és a paraszt, az Astra emberei valósággal keresik a kapcsolatot a néppel. Ez természetes is, mert a hivatalos hatalommal nem bíró román intelligencia reá van szorulva erre a népre, de végeredményében az a fődolog, hogy a kultúrmunka nem lesz meddővé. Az analfabéta-kurzusokat is saját erejükből rendezik, sőt ezen a téren sok mesterséges akadályt kénytelenek leküzdeni.

Nagyjelentőségűek az Astra kiállításai, amelyekkel a nép gazdasági érzékét igyekszik fejleszteni. A különböző vidékek háziipari termékeit hordozzák végig oly helyeken, ahol a háziipar elmaradt fejlettségű. Kiállítások rendezésével hívják fel a földműves-lakosság figyelmét az intenzív gazdálkodásra, a higiénikus berendezések fontosságára közel ötszáz népkönyvtára is ezen irányelvek szem előtt tartásával van berendezve és kapcsolatban állanak a fiókokkal, az agenturákkal. Ezekben a fiókokban fejtik ki a legélénkebb munkálkodást és hogy milyen komolyan veszik a vezető körök kötelességüket, arra nézve jellemző, hogy például dr. Vlad Aurél nagybirtokos, volt országgyűlési képviselő többek között egy alig háromszáz koronás büdzséjű fiók ügyeit a legbuzgóbban maga vezeti. Évente többször is személyesen érintkezik minden egyes taggal és maga irányítja a kicsinyes, sok bibelődéssel járó akciót.

Nagyon érdekesek és külön tanulmányt érdemelnek az Astra kiadványai. Az Astra évi két koronát fizető tagjainak is tíz népszerűen írt füzetet és egy naptárt küld. A füzetek népszerű szép-irodalmi dolgokat, kertészeti, földművelésügyi, a mindennapi életben fontos jogi kérdéseket ismertetnek. Igaz, hogy az első időben a füzetek között volt néhány olyan is, amely irányzatára nézve az Emkekiadványokkal egy kategóriába helyezhető, de az Astra emberei hamar rájöttek arra, hogy ez az irányzat legkevésbé sem szolgálja a kitűzött célt és azóta áttértek az igazán közhasznú népszerű kiadványokra. Aurél Cosciuc-nak a földművelésről, V. Dsvadának a szövetkezetekről és N. Josifnak a gyümölcsfatermelésről írt népszerű füzetei valósággal példái egy komoly kultúregyesület kiadványainak. A nemzetiségi kérdés feszegetése ki van kapcsolva a kiadványokból, ezt elvégzi helyettük az Emke. És ezt az akciót minimális, alig számbavehető költséggel végzik, mert az olcsó 10—20 filléres füzeteket a nemtagok is kapkodják, úgy hogy ma már a legelhagyatottabb havasi telep kunyhóiban is ismerik és olvassák az Astra kiadványait.

De az Astra működése nem merül ki ezekben. Tudományos és irodalmi szakosztályai is szép munkát végeznek. Kiadják az egyetlen magyarországi román tudományos folyóiratot, a *Transilvaniát*, elkészítetik és kiadták az *Enciclopedia Romanát*, történeti és etnográfiai Múzeumot létesítettek Nagyszebenben. Sokoldalú tudományos munkálataiból csak néhányat emelhetünk ki. Az Astra irodalmi szakosztálya kezdeményezésére rendezte a bukaresti akadémia a román helyesírás kérdését, sokat foglalkozott az Astra a népies műszavak kérdésével és a helyiségnevekkel. Etnográfiai tanulmányai közül legyen elég annyit

kiemelni, hogy összegyűjtött a nemzeti viseletre vonatkozó adatoktól kezdve a földművelő nép állapotát feltüntető statisztikai adatokig mindent, amihez csak hozzáfért. Röviden: az Emke zászlójára Rákosi jelmondata van felírva: „Aki meghódol, azt szívesen öleljük keblünkre, aki nem, az magától fog elpusztulni.” Az Astrában azok szövetkeztek, akik sem meghódolni, sem pedig elpusztulni nem akarnak. És míg az Emke minden igyekezete kimerül a meddő magyarosítást próbálkozásokban, addig az Astra aktív munkát végez, mert aktív munkára van szüksége.

Végül lássuk a legfiatalabb magyar kultúregyesületet, amely az ifjúság körében akar újoncokat verbuválni az Emke, Fmke, Dke és Emke részére. Az

XII. Országos Magyar Népművelődési Egyesület

az idei nyáron alakult meg a „nemzetiségi izgatók” ellen. Diszelnöke Jankovich Béla kultuszminiszter, tiszteletbeli elnöke Münnich Kálmán munkapárti képviselő, elnöke pedig Rákosi Jenő. A fiatal egyesület egyetemi hallgatókból és középiskolai tanulókból verbuválja tagjait, akik még nincsenek tisztában Rákosival, mint pénzemberrel és gyönyörűséggel hallgatták az alakuló közgyűlésen büszke szavait. „Nem látok vétket abban, ha a tót, a szász, az oláh a maga nyelvéhez, a maga fájához szeretettel ragaszkodik ...” Ezt nagykegyesen megengedi Rákosi és az Omne, „mi csupán azt követeljük, hogy aki jó tót, az legyen jó magyar is és éppen így a román, a szász, a ruthén meg a többi nemzetiségi polgára az országnak”. Gyönyörűséggel hallgatták fejtegetéseit arról is, hogy hiszen ők szeretik a nemzetiségi népet, csak a gaz agitátorok ellen van kifogásuk. „A magyar társadalom — írja az Omne felhívása — évek óta karbatett kezekkel nézi azt a romboló munkát, amelyet a nemzetiségi agitátorok visznek véghez, midőn üres jelszavak leple alatt a magyar állampolgárokból a haza legnagyobb ellenségeit nevelik.” Az Omne ifjai és Rákosi nem hajlandók továbbra is ölbetett kézzel várni, az Omne az „ország minden részében a nép között felolvasásokat tart, és pedig a vegyesajkú vidékeken a magyar irodalom és történelem, esetleg a földművelés köréből vett tárgyokról, a színmagyar vidékeken pedig a nemzetiségi veszedelmet és az az elleni védekezés módjait ismerteti”. Hogy milyennek gondolják Rákosiék a védekezést, azt szintén elmondják az alapszabályok. „Új könyvtárak létesítésére egyelőre nincs szükség”, állítják, hanem „az egyesületnek az ország minden részében lakó tagjai őrszemei lesznek a magyarság érdekeinek s mihelyt valamely gyanús magyarelles mozgalmat észlelnek, azonnal értesítik a központot”, hogy az megtehesse a megfelelő lépéseket. Röviden: a kultuszminiszter úr Rákosival és Münnichhel a tanuló ifjúság körébe viszi be a spiclikedést és a nemzetiségi heccpolitikat, mert ezt tartják a „harminc millió magyar” megteremtésére vezető útnak. Amikor az alakuló közgyűlésen egyesek felszóltak ez ellen, Rákosi elmondotta hitvallását. „Sohasem baj, ha az ember füstöt lát és meghúzza a harangot, mert tűz esetében jó, ha kivonulnak a tűz-

oltók, ám ha nem jelzik a tüzet; egy egész falu, egy egész város, sőt egy egész ország is leéghet.

Igyekezünk ezekből a részletekből összefoglaló képet festeni. Az Amice kortespolitikai célzatokat szolgál, többi társánál a nemzetiségi elleni heccpolitika folyik. Besúgják a kormánynak hogy a tótok olvasóegyletet alakítanak, veszélyben a haza; hogy a tanfelügyelők nem eléggé szigorúak a tót tanítókkal szemben, hogy a román tanítók egy gyűlésen akarják megbeszélni anyagi helyzetük javítása érdekében teendő lépéseket, hogy a vendek ausztriai szlovén iskolába járnak hogy a hatóságok még mindig nem eléggé szigorúak a nemzetiségi mozgalmakkal szemben. És ebben a munkában a magyar állam és a magyar társadalom nevében járnak el, ebben a munkában a magyar állam és a magyar társadalom támogatja őket. Bőkezűen. A kultúregyesületek óriási energiákat pazarolnak el és vezetőik talán nem is tudják, nem is képesek belátni, hogy működésük nemcsak meddő, hanem káros is. Egyetlen átmeneti kivételt találok. Az Országos Közművelődési Tanács az első időben igazán szép munkát végzett. Felolvasásai, *Vasárnapi Könyve* és analfabéta kurzusai igazán közművelődési célt szolgáltak és csak az utóbbi időben kezdte meg itt is propagandáját a türelmetlen sovinizmus.

Tekintsük az érem másik oldalát. A nemzetiségi kultúregyesületei romokban hevernek. A rutének Szent Bazil Társaságát feloszlatták és a nép kulturális vezetését az úgynevezett hazafias papokra bízták. Az eredmény: a rutenség teljes pusztulása. Ezt a népet megölte a magyar sovinizmus. A tótok *Matica Slovenská*-ját szintén feloszlatta a kormány, vagyonát megdézsmálta a közigazgatás és az eredmény: a tótok Csehországba mennek anyanyelvű kultúráért. A *Matica Szrpská*-t megnyomorította a kormány sovinsta elnökökkel és az egyesületnél felfordult a rend, vezető szerepét végleg elveszítette. Egyedül az Astra működik szabadon, csak kifelé birkózik a közigazgatással és az Astra eredményesen működik hatását meglátni mindenfele. A vezetőség körül itt is vannak bajok, de a végeredmény komoly munka. Az Astra népkultúrát teremt, leszáll a néphez.

Az Országos Közművelődési Tanács és az Astra adják példáját annak, hogy milyen az eredményes, a hasznos kulturtevékenység. Ismereteket terjesztő, nem politizáló kultúregyesületek, amelyek a nép nyelven terjesztik a kultúrát, pozitív munkát végeznek, de ez a pozitív munka rögtön negatívvá válik, ahogy a nemzetiségi heccpolitika szerephez jut. Hogyha az Országos Közművelődési Tanács régebbi szelleme bevonulna az Emkék-Fmkékbe, hogyha az Astra mellett újraszületnének a Maticák és a Bazil-Társaság, úgy megszűnne a kulturális téren a sorvasztó nemzetiségi heccelődés és megindulna a közös cél, a közművelődés felé irányuló verseny. Csakhogy ehhez elsősorban az volna szükséges hogy kultúrintézményeink vezetői engedjék át a nemzetiségi politikát a politikusoknak. Elég rosszul irányítják azt azok is.